

UDK 27-789.32(497.521Marija Gorica)“15”
726.2-523.6(497.521Marija Gorica)“15”
314.15(497.5:497.6)“15”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. siječnja 2018.

Prihvaćeno za objavljivanje: 1. lipnja 2018.

O POČETCIMA FRANJEVAČKOGA SAMOSTANA U SVETOJ GORICI¹

Branimir BRGLES, Zagreb

Crkva Pohođenja Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici nekoć je bila dijelom franjevačkoga samostana podignutog 20-ih godina 16. stoljeća. Najstariji pisani trag o crkvi i samostanu pribilježen je 1527., a sačuvan je u prijepisu iz 1535. godine. Riječ je o odgovoru Ferdinanda Habsburškoga na molbu susedgradskoga vlastelina Deshaza upućenu u lipnju 1527. godine. U pismu je zatražena dozvola za podizanje samostana, namijenjenoga zajednici redovnika izbjeglih pred Osmanlijama iz jednoga od bosanskih franjevačkih samostana. Dostupna vrela i franjevačke kronike ne nude nam nedvosmislen odgovor na pitanje o početku gradnje samostana. Štoviše, dio podataka u izvorima je kontradiktoran, a ta je činjenica zbunjivala širu kulturnu i znanstvenu javnost. Povijest marijagoričkoga franjevačkog samostana u bliskoj je vezi sa složenijom problematikom migracija s istoka i juga u 16. stoljeću te posebice s historijom franjevačkoga reda. O snazi i važnosti migracija, između ostaloga, svjedoči i u narodu brdovečkoga kraja još uvijek živa predaja o franjevcima koji su u taj kraj pristigli predvođeni narodom s područja izloženoga osmanlijskim osvajanjima. Govor stanovnika brdovečkoga kraja i njihova stara prezimena dodatno potvrđuju pretpostavke o migracijama s područja Pounja, Povrbasja i današnje Banovine u kraj između Sutle, Krapine i Save.

KLJUČNE RIJEČI: *franjevci, Marija Gorica, migracije, rani novi vijek, susedgradsko vlastelinstvo.*

¹ Članak je nastao proširivanjem referata održanoga u Mariji Gorici, povodom obilježavanja 490. godišnjice od prvoga spomena Gorice i bosanskih franjevaca u povijesnim vrelima (u lipnju 2017.) te izlaganja na okruglom stolu u marijagoričkome samostanu (u prosincu 2017.). U središtu interesa izlaganja bilo je utemeljenje samostana te migracije stanovništva na područje susedgradskoga vlastelinstva. U narodnoj su predaji ta dva procesa povezana (spominju se bosanski franjevci koji su u taj kraj stigli vodeći sa sobom i stanovništvo, bježeći pred Turcima). Narodna predaja može uz pisana vrela ponuditi izniman doprinos u istraživanjima predmodernih migracija, posebice kada drugi izvori ne daju mnogo podataka. Historiografski »mikro« pristup istraživanju predmodernih migracija u tom se smislu pokazuje iznimno plodonosnim, ponajprije zbog boljeg razumijevanja logike i mehanizama tih povijesnih procesa u širem, »makro« povijesnom kontekstu. Na taj se način na »mikro« razini mogu testirati modeli koji objašnjavaju sveobuhvatne procese vezane uz migracije. Marijagoričkim samostanom, unutrašnjim uređenjem crkve te okolnostima u vrijeme podizanja samostana bavio sam se u jednom seminarskom radu na poslijediplomskome studiju ranoga novog vijeka, u sklopu kolegija prof. dr. sc. S. Cvetnić (Ikonografija, politika, identitet). Tekst je potom proširen i objavljen u časopisu *Kaj* (Branimir BRGLES, »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohođenja u Mariji Gorici«, *Kaj*, god. 44, br. 5, Zagreb, 2011., str. 45–56). Ovom je prilikom spomenuta tema obrađena mnogo opširnije, obrađena su gotovo sva vrela te su artikulirani novi zaključci koji se tiču konteksta utemeljenja samostana.

1. Problemska pitanja vezana uz istraživanje povijesti marijagoričkoga franjevačkog samostana

Istražujući povijest samostana i crkve u današnjoj Mariji Gorici – isprva posvećenih sv. Petru Apostolu – nameće se nekoliko još uvijek neriješenih problemskih pitanja. Još nemamo precizan odgovor na pitanje kada je samostan utemeljen te kada je započela gradnja. Odgovori na ta pitanja u radovima različitih istraživača izloženi su i argumentirani na različite načine, a podatci u vrelima u suprotnosti su s nekim franjevačkim kronikama.

Dolazak redovnika zacijelo je prethodio datumu utemeljenja samostana, a zasigurno i datumu njegova podizanja. Te tri vremenske odrednice morali bismo pokušati preciznije odrediti. Uz spomenuta pitanja, još je nekoliko tematskih cjelina koje bi valjalo razriješiti. Jedno od neriješenih jest i pitanje ishodišta redovnika. Odakle su točno franjevci stigli i zašto je za određište njihova preseljenja odabrana upravo brdovečka sučija, odnosno Svetokriške gorice?

Vrela nam dopuštaju zaključiti da su crkva i samostan podignuti u prvoj polovici 16. stoljeća. Stoljeće i pol potom titular je crkve promijenjen. Zašto su se gorički franjevci odrekli primarnoga zaštitnika svoje crkve – svetoga Petra Apostola – i zašto su titulara crkve zamijenili Blaženom Djevicom Marijom? Na koncu, koja je bila uloga goričkoga samostana? U početku samostan i crkva nisu bili središtem župe (gorička župa utemeljena je poslije), a redovnici se nisu intenzivno bavili liječenjem i podučavanjem, kako su uobičajeno činili, doduše najčešće u urbanom okruženju.² Premda je neosporno da su u određenim razdobljima fratri preuzimali ulogu župnika te da je i sama crkva postala središtem župe u 17. stoljeću (do ukinuća reda), razvoj toga svetišta i franjevačkoga samostana te njihovu ulogu u brdovečkom kraju potrebno je podrobnije istražiti.

2. Kasnosrednjovjekovna crkvena struktura između Sutle, Save i Krapine

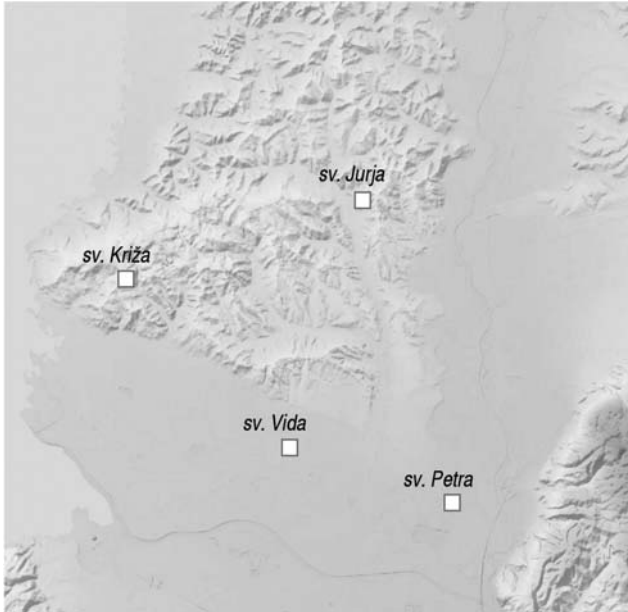
Najstarije podatke o srednjovjekovnoj crkvenoj topografiji kraja omeđenog rijekama Sutlom, Savom i Krapinom nalazimo u vrelima iz 14. stoljeća. U to doba nastalo je najvažnije pisano vrelo za istraživanje kasnosrednjovjekovne topografije zagrebačke biskupije, *Popis župnih crkava zagrebačke biskupije* iz 1334. godine, koji je sastavio arhidakon Ivan. Na dijelu susjedgradskoga posjeda zapadno od rijeke Krapine zabilježene su župne crkve sv. Vida i sv. Petra («ecclesia sancti Viti», «ecclesia sancti Petri».)³ Uz obje je zabilježen pridjevak »de Krapina«. Da ta oznaka nema izravne veze s gradom Krapinom, pa ni s istoimenom rijekom, pokazao je još u 18. stoljeću Baltazar Adam Krčelić.⁴ Analizirajući spomenuto vrelo ispravno je zaključio da je ta oznaka zapravo pridjevak koji se odnosi na

---

² Općenito o djelovanju franjevaca u kasnom srednjem i ranome novom vijeku: Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001.

³ Usp. Josip BUTURAC, »Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine«, *Starine*, br. 59, Zagreb, 1984., str. 43–107.

⁴ Baltazar Adam KRČELIĆ, *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagradiensis, Partis Primae, Tomus I*, Zagreb, 1760., str. 23.

Zemljovid 1.
Crkve između Save, Sutle i
Krapine, prema *Popisu župnih
crkava zagrebačke biskupije
arhidakona Ivana iz 14. stoljeća*

cijeli kraj omeđen Sutlom i Krapinom. Pridjevak »de Krapina«, dakle, odnosi se na »krapinski kraj« ili preciznije na »Zakrapinje«, kako stoji u jednom drugom srednjovjekovnom dokumentu.⁵ Spomenute se crkve povezuje s današnjom crkvom sv. Vida u Javorju kod Brdovca te s kapelom sv. Petra, koja se nalazi na istočnom ulazu u grad Zaprešić. No jesu li uistinu spomenute tri crkve (crkva sv. Jurja, sv. Vida, Sv. Križa i sv. Petra) zabilježene u tom dokumentu točno ubicirane? Izvori, naime nisu uvijek jednoznačni, a postoje i protuargumenti. Iznijet ću jednu veoma zanimljivu pretpostavku, koju bismo možda mogli primijeniti i u ovom slučaju. Crkva posvećena svetome Vidu možda se najprije nalazila nekom povišenom mjestu, primjerice na vrhu brda na kojem se danas nalazi crkva Svetoga Križa (na dominantnom povišenom položaju s kojeg je moguće kontrolirati cijelu riječnu dolinu) te je u nekom kasnijem razdoblju preseljena u nizinu.⁶ Riječ je o hipotezi, dobro poznatoj etnologima, koja povezuje značajke pretkršćanskoga Svantevidova kulta s lokacijama kršćanskih svetišta posvećenih svetome Vidu, koja se prema spomenutoj pretpostavci učestalo nalaze baš na povišenome mjestu.⁷ Crkva sv. Vida je prema spomenutoj hipotezi

⁵ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: *Diplomatički zbornik*), vol. XI, (ur. Tadija SMIČIKLAS), Zagreb, 1913., str. 448.

⁶ Josip CIGLER, »Povjestnica župe sv. Vida u Brdovcu«, *Brdovečki zbornik*, god. 1, Brdovec, 2002., str. 45; Anđelko ĐERMEK, »Slavenski mitski trokut i legenda o Kamenim svatima«, *Studia mythologica Slavica*, br. 12, Zagreb, 2009., str. 236–237.

⁷ Ta se pretpostavka s vremenom razvijala, ali svoje temelje nalazi u radovima češkog povjesničara Jana Peiskara, koji je najprije pretpostavio prihvaćanje iranske zoroastričke dualističke religije od starih Slavena – koji su povišene stijene okrenute suncu povezivali sa Svantevidom – a potom s prihvaćanjem kršćanstva Svantevidov se kult pretvorio u kult sv. Vida. Na taj su način na određene specifične lokacije postavljane crkve sv. Vida. Nove mogućnosti interpretacija razvili su potom ruski filolozi V. V. Ivanov i V. N. Toporov, posebice u vezi opisivanja mitskoga dvoboja i dualizma Gromovnika i Zmaja. Taj je model potom prihvatio i dodatno razradio R. Katičić. Iz tih postavki, najprije A. Pleterski a potom i V. Belaj pronalaze »trojstva« ili

svoje prvotno mjesto, na svetokriškome brdu, zamijenila lokacijom u riječnoj nizini, gdje se neprijeporno nalazila najkasnije sredinom 16. stoljeća. Da se župna crkva najprije nalazila na svetokriškome brdu kazuje autor prve povjesnice župe sv. Vida – Josip Cigler – najprije kapelan a potom i župnik brdovečke *fare*. On je u Brdovec pristigao 1874. godine te je ubrzo počeo prikupljati dokumente i usmene iskaze stanovnika s namjerom da opiše povijest te stare župe. U tom je poslu bio iznimno historiografski intuitivan i pedantan te je uglavnom uspio u svome naumu.⁸ Bez obzira na njenu izvornu lokaciju, do početka 16. stoljeća župa sv. Vida, sa središtem u današnjem Javorju, postala je najvećom župom susjedgradskoga vlastelinstva, s najvećim brojem kmetova, najprostranijim oranicama, livadama i vinogradima.⁹ Važnost je crkve Svetoga Križa do 20-ih godina 16. stoljeća oslabila. Već u to doba crkva se ne spominje u urbarima i drugim dokumentima, ali se spominje svetokriško brdo (na vrhu kojega se nalazi crkva) koje je postalo najvažnija *promontoria* (vinorodne gorice) u brdovečkome kraju.¹⁰ Mogli bismo pretpostaviti da je baš ta zapuštenost svetokriške crkve nagnala susjedgradskoga vlastelina Stjepana Deshaza da bosanske franjevce smjesti u Svetome Križu, i to poglavito s ciljem da vode brigu o tamošnjoj župi. Na temelju oskudnih podataka u vrelima i analize povijesnoga konteksta možemo zaključiti da u tome nije uspio.¹¹ Glavni je razlog njegova neuspjeha, prema onomu što govore franjevačke kronike i dokumenti u fondu marijagoričkoga samostana, protivljenje tadašnjega zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdödjia.¹² Deshaz i Erdödy bili su na suprotstavljenim – štovišu, na zaraćenim – stranama u građanskome ratu, koji je započeo 1527. godine. Zagrebački biskup Šimun i susjedgradsko stubički vlastelin Deshaz pripadali su međusobno sukobljenim političkim taborima. Deshaz je u to doba bio član »njemačke stranke«, a figurirao je kao jedan od najlojalnijih pristaša Ferdinanda Habsburga.¹³ S druge je strane biskup Erdödy bio jedan od najvažnijih i najistaknutijih u onom taboru koji je podržavao Ivana Zapolju.¹⁴

»mitske trokute« u prostoru, uglavnom samo pretpostavljajući njihovo postojanje te bez čvrstih argumenata. Usp. Vitomir BELAJ – Goran P. ŠANTEK, »Paški sveti trokut«, *Studia ethnologica Croatica*, br. 18, Zagreb, 2006., str. 153–155.

⁸ J. Cigler donosi podatke o preseljenju župe na dva mjesta, uzimajući tu pretpostavku kao neprijeporno točnu: »Kad su okolnosti zahtijevale, da se župna crkva brdovečka iz brda svetokriškog prenese dolje u ravno, to bude kapela sv. Vida za župnu crkvu odlučena.« (J. CIGLER, »Povjestnica župe sv. Vida«, str. 45.).

⁹ Branimir BRGLES, *Stanovništvo i topografija susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva*, (doktorski rad), Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2015., str. 156.

¹⁰ Jedan od razloga mogla bi biti činjenica da su se od 15. stoljeća na svetokriškom brdu, odnosno oko crkve, počeli intenzivno podizati novi vinogradi. Taj zaključak temeljim na velikom broju obrađenih popisa crkvene desetine, koji se nalaze u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, u fondu *Acta Capituli Antiqua* (dalje HR-NAZ, ACA).

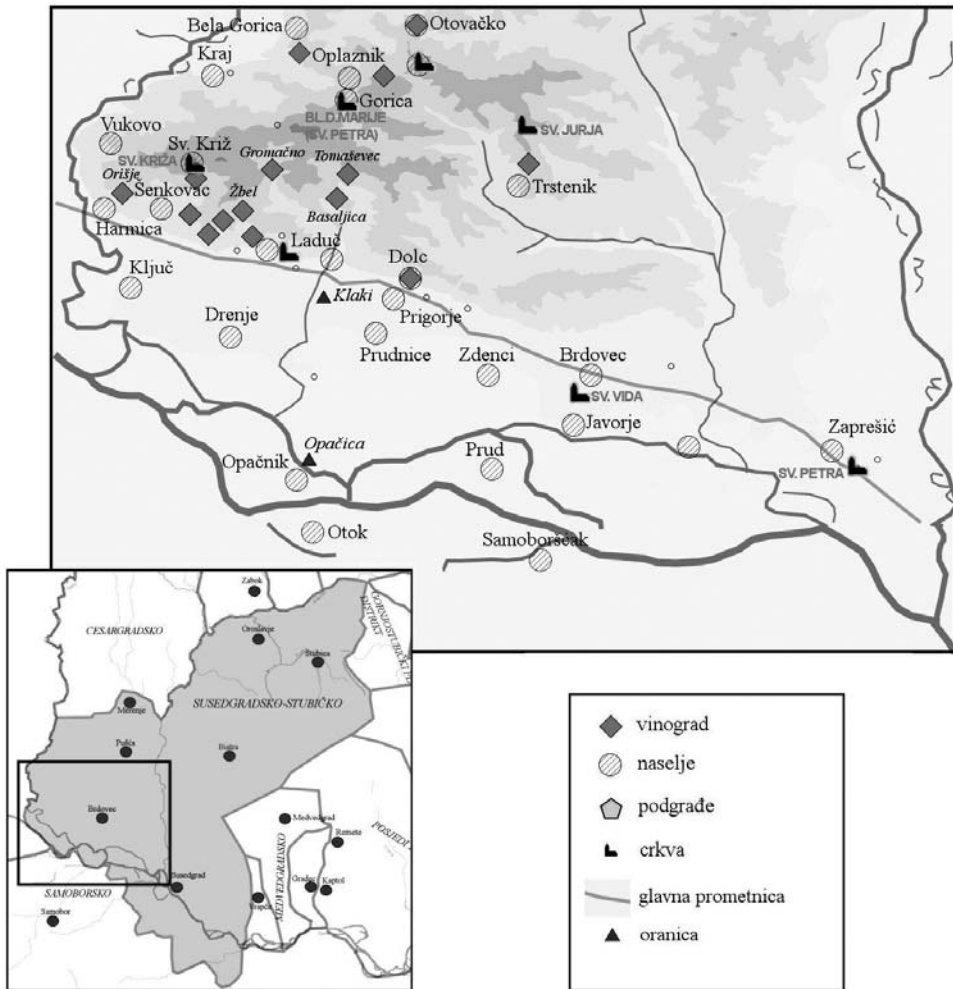
¹¹ J. CIGLER, »Povjestnica župe sv. Vida u Brdovcu«, str. 11–12.

¹² O tome piše otac Leonard Potočnjak u izvještaju iz 18. stoljeća: »Za oce iz Bosne daje Petar Silaj (Selul) župu Svetoga Križa u Brdovcu snagom svoga patronatskog prava. Budući da se tome protivio Simon I., zagrebački biskup sagradi Silaj crkvu i samostan istim ocima na svome terenu u Gorici 1527., koju zovu Brdovec, a neki Gorica« (HDA, fond 667, *Monasteria varia. Liber Noticiarum*, br. 16). Isto u 17. stoljeću piše Franjo Glavinčić.

¹³ Ivan BOJNICIĆ, »Kraljevske darovnice noseći se na Hrvatsku«, *Vjesnik zemaljskog arkiva*, br. 2, Zagreb, 1905, str. 194; Emilij LASZOWSKI (ur.), *Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske* (dalje: *Habsburški spomenici*), sv. 1, Zagreb, 1914., str. 437; Isto, 404; Isto, str. 381; Isto, str. 255; Emilij LASZOWSKI (ur.), *Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske*, sv. 2 (dalje: *Habsburški spomenici II*), Zagreb, 1916., str. 168–169.

¹⁴ O građanskom ratu između »zapaljivaca« i stranke koja je podupirala Ferdinand I. Habsburga vidi u sintezama hrvatske povijesti: Neven BUDAK, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb, 2003; Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskoga naroda od 1526. do 1918.*, Split, 2004., str. 256–292.

Nakon što vjerojatno nije dobio odobrenje da franjevce smjesti u Svetome Križu, Deshaz im je odlučio podići novi samostan. Dozvolu od vladara zatražio je u pismu, svojevrsnoj fundacijskoj ispravi, koja je ujedno dokaz i demonstracija njegove lojalnosti vladaru.¹⁵ Početak je to historije crkve *Blažene Djevice Marije od Pohođenja* u Mariji Gorici – ispočetka posvećene sv. Petru Apostolu – koja je današnji izgled dobila u 18. stoljeću. Ipak, njena je povijest mnogo uzbudljivija nego što bismo na temelju njene umirujuće barokne vanjštine mogli zaključiti.

Zemljovid 2. Brdovečka sučija susjedgradskoga vlastelinstva u drugoj polovici 16. stoljeća¹⁶

¹⁵ E. LASZOWSKI, *Habsburški spomenici II*, str. 256.

¹⁶ Zemljovid je objavljen u: B. BRGLES, *Stanovništvo i topografija susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva*, str. 96.

3. Što nam govore najstarija pisana vrela o (marija)goričkoj crkvi?

Najstariji spomen goričke crkve nalazimo u uvodu spomenutoga dokumenta, kojime hrvatsko-ugarski kralj i austrijski nadvojvoda Ferdinand I. Habsburg – 21. listopada 1535. godine – potvrđuje ispravu Stjepana Silaja od Deshaza.¹⁷ Deshazovo pismo nije sačuvano u originalu, već kao prijepis koji je u cijelosti »umetnut« u spomenuti dokument kralja Ferdinanda.¹⁸ Prijepisu pisma prethodi uvod vladareve kancelarije, u kojemu je ukratko sažeta molba. Uvod je iznimno sadržajan te iz njega doznajemo pregršt važnih informacija. Doznajemo da je pismo poslao *pokojni* Stjepan Deshaz, vlastelin i vlasnik Susedgrada, Stubice i Želina (u potpisu stoji *Stephanus Zylaghy de Deeshazy*). Molbu je poslao još u lipnju 1527. godine, tražeći od svoga vladara dozvolu da osnuje i dobrima obdari franjevački samostan u Svetoj Gorici (u dokumentu je zabilježen toponim *sancta Gorycza*), koji se nalazi u sućiji Brdovec, *in pertinentis castris Zomzedwara*. Iz dokumenta nije jasno kada je započela gradnja crkve i samostana namijenjenoga franjevcima, o kojima iz pisma doznajemo da su potjerani iz Bosne. Čini se ipak da je gradnja već započela, ali da 1527. godine još nije dovršena. Također, dokument donosi prve podatke o bijegu bosanskih franjevaca pred osmanskom opasnošću, govori o njihovom dolasku pod Susedgrad te o darovima i slobodama koje im je dodijelio vlastelin. Deshaz u dokumentu navodi da je riječ o braći franjevcima bosanske provincije (*fratribus provincie Bozne, ordinis Minorum sancti Francisci*), koji su bili prisiljeni pobjeći iz Bosne zbog neprestanih osmanskih upada (*continua Turcarum incursione*), zbog kojih je u tom razdoblju na području Bosne već uništen veći broj samostana (*plurima monasteria amisissent*). U samom se dokumentu izriječno ne spominje gradnja crkve, koja se – kako zaključuje franjevac i istraživač crkvene povijesti Paškval Cvekan – u potpunosti podrazumijevala. Naime, kako nas podsjeća Cvekan, nema franjevačkoga samostana čiji kompleks ne bi podrazumijevao postojanje crkve, pa takvo što vjerojatno nije bilo nužno isticati u dokumentu.¹⁹ Podatke o dolasku redovnika nalazimo i u kronici franjevca Francisca Gonzage *De origine Seraphicae religionis* (1587.).²⁰ U toj kronici popisani su svi franjevački samostani provincije Bosne i Hrvatske, a među njima i samostan sv. Petra Apostola u Svetoj Gorici. U tekstu je zabilježeno da je gradnju započeo *Stephanus Silajius de Shazio Illyricus* godine 1517. (taj se podatak donosi na samome kraju pasusa) te da je crkva posvećena 1527. godine, što je unijelo pomutnju u kasnije pokušaje interpretacije vrela.²¹ Iste navode bilježi 1696. godine gvardijan samostan Pavao Fausinger, koji je načinio prijepis spomenutoga pasusa iz Gonzagine kronike, naslovivši dokument *Principium, et origo conventus Goricensis sive Berdovacensis Sancto Petro principi Apostolarum dicato ex chronicis Gonzaga* te dodavši kratak dodatak u kojemu se Stjepan Deshaz naziva *Petrus*

---

¹⁷ Po svojim diplomatskim karakteristikama, a posebice svojim sadržajem, riječ je o dokumentu koji možemo smatrati fundacijskom poveljom. Riječ je, dakle, o dokumentu o utemeljenju samostana, što je važno za razumijevanje svih ostalih konzekvencija koje je molba upućena vladaru imala.

¹⁸ E. LASZOWSKI, *Habsburški spomenici II*, str. 256.

¹⁹ Vidi: Paškval CVEKAN, »Samostan Marija Gorica 1517–1786«, *Zaprešićki zbornik*, br. 4, Zaprešić, 1994., str. 13.

²⁰ Francisco Gonzaga (1546. – 1620.) bio je franjevac te biskup Pavije i Mantove. Godine 1587., kada je biskupovao u Cefalu na Siciliji, objavio je svoje kapitalno djelo *De origine...* Svoje je djelo temeljio na starijim franjevački kronikama te drugim izvorima povezanim s radom franjevačkoga reda.

²¹ Franciscus GONZAGA, *De Origine Seraphicae Religionis Franciscanae eiusque progressibus, de Regularis Observantiae institutione, forma administrationis ac legibus, admirabilique eius propagatione*, Roma, 1587., str. 444.

Silai de Seluk te se još jednom napominje da je samostan podignut za franjevce, koji su iz Bosne morali pobjeći pred turskim napadima.²² Podatak koji donosi F. Gonzaga, a prenosi ga gorički gvardijan P. Fausinger, o tome da je crkva izgrađena 1517. godine ne čini se, ipak, sasvim vjerodostojnim.

Dokument sastavljen 1. svibnja 1628. godine donosi točno zabilježeno ime vlastelina: Stjepan. Dokument navodi da se samostan počeo graditi 1517. godine te da je 1528. crkvu posvetio zagrebački biskup Luka. Međutim, zagrebački je biskup u to doba bio Šimun Erdödy (od 1519. do 1543.).²³ Zabilježeno se ime možda odnosi na biskupa Luku Baratina Segedinskog, ali on je čast biskupa uživao od 1500. do 1510. godine.²⁴ Taj je zagrebački biskup, prema franjevačkim kronikama²⁵ na području današnjega Kloštar-Ivanića utemeljio samostan Male braće sv. Franje. Prije dolaska na mjesto zagrebačkoga biskupa bio je čanadski biskup te je vrlo vjerojatno u taj samostan doveo franjevce iz svoje nekadašnje biskupije. Dokument pod naslovom *Littera fundationales huius conuentus Sancti Petri in Goricza*, koji je napisan 1. svibnja 1628. godine, sadrži iste podatke. Spominje se da se samostan sv. Petra Apostola nalazi u mjestu *vulgo Sancta Goricza id est Sanctus Monticulus*, između rijeka Save, Krapine i Bregane, na izvrsnom mjestu okruženom vinogradima (*circum circa uallatus vineis*).²⁶ U tom se dokumentu također spominju obje godine – 1517. i 1527. – a zabilježeno je i ime biskupa Luke.

Ukratko, izvori donose podatke o nekoliko tematskih cjelina, odnosno problemskih pitanja koja želimo istražiti. Pritom izvori nisu uvijek jednoznačni te je potrebno usporediti i provesti kritiku izvora, kako bismo u konačnici odgovorili na postavljena pitanja. Jedno od tih pitanja tiče se datuma utemeljenja samostana. Druga je nedoumica: Kada se Stjepan Deshaz, susedgradski vlastelin i ključna osoba povezana s utemeljenjem samostana, pojavio na susedgradskom vlastelinstvu? S velikom sigurnošću možemo zaključiti da se Deshaz nije nalazio na vlastelinstvu prije 1517. godine te da je na Susedgrad vrlo vjerojatno stigao tek 20-ih godina 16. stoljeća, preciznije 1524. godine.

3.1. Dolazak Stjepana Deshaza (Silaja) na Susedgrad

Stjepan Deshaz, koji nedvojbeno ima ključnu ulogu u povijesti marijagoričkoga samostana, dolazi na Susedgrad tek 1524. godine.²⁷ Loza Arlandijavaca vladala je susedgradskim i stubičkim vlastelinstvom od 14. stoljeća. Njihovi su potomci Heningovci, čiji je posljednji

²² HDA, fond 667, *Monasteria varia, Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, sv. 9, br. 52, 1696. g., kut. 1 (»Principium, et origo conventus Goricensis sine Berdovac Sancto Petro principi apostolarum dicato ex Cronicis Gonzaga«, 1696.).

²³ Važno je dodati da ocjena političkog položaja Stjepana Deshaza zahtijeva opširniju analizu odnosa i sukoba u doba građanskoga rata između dviju struja hrvatsko-slavonskog plemstva. Ovdje je tak potrebno naglasiti da je Deshaz bio jedan od najvažnijih saveznika i podupiratelja Ferdinanda Habsburškog, a Šimun Erdödy da je, s druge strane, bio među najvažnijim sljedbenicima Ivana Zapolje.

²⁴ HDA, fond 667, *Monasteria varia, Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, sv. 9, br. 79, 1628. g., kut. 1 (»Littera fundationales huius conuentus Sancti Petri in Goricza«, 1628.); HDA, 667, kut. 1, sv. 9, br. 52.

²⁵ Ivan TKALČIĆ, *Series episcoporum zagrabienisium*, Zagreb, 1893., str. 12.

²⁶ HDA, fond 667, *Monasteria varia, Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, sv.9, br. 79, 1628. g., kut. 1.

²⁷ Usp. Josip HARTINGER, *Hrvatsko – slovenska seljačka buna godine 1573*, Osijek, 1911, str. 86.

muški baštinik bio Andrija II. Hening.²⁸ Njegova supruga bila je Sofija Tuz, a kći im se zvala Margareta. Nakon smrti Andrije II. 1502. godine prestaje muška nasljedna linija obitelji Hening te njegovi posjedi prelaze u nasljedstvo njegove kćeri Margarete,²⁹ udane za Ivana Banfija.³⁰ Budući da muških potomaka nisu imali, kralj Ludovik II. njihovoj kćerki Ani potvrdio je mogućnost nasljeđivanja po ženskoj liniji (već 1523. godine, odmah po smrti njene bake Sofije Tuz, supruge posljednjeg Heninga, Andrije II).³¹ Nasljednica vlastelinstva i kći Ivana Banfija i Margarete Hening – Ana Banfi – udala se potom za Stjepana Deshaza, a kraljevska potvrda kojom se dozvoljava nasljeđivanje po ženskoj liniji ponovno je izdana 1528. godine.³² Možemo, stoga, zaključiti da je Deshaz na vlastelinstvo morao doći između 1523. i 1527. godine. Drugim riječima, Deshaz nije došao na Susedgrad prije smrti Sofije Tuz 1523. godine, a prema Hartingerovu mišljenju, to se najvjerojatnije dogodilo godinu dana poslije, odnosno 1524. godine.³³ Zaključujemo stoga da Deshaz nije mogao tražiti odobrenje za gradnju samostana 1517. godine. Da je samostan doista podignut 1517. godine, tada bi molba vjerojatno bila upućena kralju Ludoviku II. Moguće je, ipak, da je gradnja započela ubrzo po njegovu dolasku na vlastelinstvu sredinom 20-ih godina 16. stoljeća. U tom bi slučaju bilo jasno i zašto nije odmah tražio Ferdinandovo odobrenje za podizanje samostana. Naime, možemo pretpostaviti da je Deshaz poslao svoju molbu tri godine poslije (1527. godine) zato što je Ferdinand Habsburg tek tada počeo konsolidirati svoju vlast u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu, premda je to još uvijek bilo doba sukoba između dviju suprotstavljenih stranaka. Kao član stranke koja je podupirala Habsburgovce, Deshaz je samim činom slanja pisma mogao iskoristiti priliku da u javnome i pravnome kontekstu pokaže svoju lojalnost prema novome vladaru, u vrijeme kada se u Slavonskom Kraljevstvu vodi građanski rat između zapoljevaca i »njemačke« stranke.

3.2. Dolazak franjevaca na susedgradski posjed

Godine 1516. u bosanskom pašaluku donesena je *ahdnama*. Riječ je o pravnoj odredbi Osmanskoga Carstva, koja je trebala urediti prakticiranje vjerskih sloboda. Drugim riječima, budući da u islamskoj svetoj knjizi postoje jasne odredbe o tretiranju »nevjernika«, trebalo je urediti porezne obveze i slobode kršćanskih podložnika. Prema uvriježenom mišljenju ta uredba je uvelike otežala život kršćanima, međutim postoje i drukčija mi-

---

²⁸ Andrija II. bio je sin Ivana Heninga te unuk Andrije Heninga i Doroteje Toth. O Arlandijevcima i njihovoj genealogiji pisao je Ljudevit Ivančan (Ljudevit IVANČAN, »Vratislav i pleme Aka«, *Viestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. 3, Zagreb, 1904., str. 1–20; Ljudevit IVANČAN, »Potomci plemena Ake«, *Viestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. 7, Zagreb, 1905., str. 73–83).

²⁹ Margareta Hening bila je najstarija od triju kćeri Ivana Heninga i Sofije Horvat.

³⁰ Genealogija vlasnika Susedgrada nalazi se i u: MOL, fond *Neoregesta Acta*, sv. 723, br. 91 (dokument je dostupan u Hrvatskome državnom arhivu, na mikrofilmu).

³¹ Usp. J. HARTINGER, *Hrvatsko – slovenska seljačka buna godine 1573*, str. 81. I. BOJNIČIĆ, »Kraljevske darovnice odnoseći se na Hrvatsku«, str. 193–194.

³² HDA, fond 706, Arhiv Čikulini-Sernage, kut. 1, br. 13; Josip STIPIŠIĆ, Miljen ŠAMŠALOVIĆ, »Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije (Nastavak – do smrti kralja Matije Korvina)«, *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, sv. 3, Zagreb, 1960., str. 563–643; I. BOJNIČIĆ, »Kraljevske darovnice odnoseći se na Hrvatsku«, str. 194–195.

³³ Usp. J. HARTINGER, *Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573*, str. 85–87.

šljenja prema kojima je, na skromnoj razini, ta uredba omogućila, a možda i olakšala djelovanje franjevaca. Zbog izmijenjenih granica Bosne franjevački je rad bio otežan i u institucionalnom kontekstu te je 1514. godine nekadašnja bosanska vikarija podijeljena na Bosnu Srebrnu, koja je okupljala samostane na području pod vlašću Osmanlija, te Bosnu-Hrvatsku.³⁴

Od pada pod Osmanlije 1463. godine franjevci su u Bosni predstavljali jedinu preostalu kršćansku instituciju.³⁵ Premda im je na početku dopušteno djelovanje, od brojnih su samostana preživjeli samo rijetki. Nisu trpjeli samo samostani koji su se nalazili na području pod vlašću Osmanlija nego i šire. Od 73 samostana koliko ih je imala Provincija Presvetoga Spasitelja ostala su samo dva, u Provinciji sv. Marije preživjela je tek nekolicina samostana od nekadašnjih pedeset. Od 32 samostana u Provinciji Bosna-Hrvatska prigodom odvajanja od Bosne Srebrene ostala su samo dva samostana (trsatski i senjski).³⁶ Zahvaljujući osmanlijskoj odredbi o vjerskim slobodama, *adhnami*, kršćanstvo je priznato kao jednobožićka religija, a franjevci kao njeni propovjednici koji su, u ograničenoj mjeri, dobili slobodu djelovanja i suživota u Osmanskom Carstvu.³⁷ Godina 1517. u franjevačkoj se historiografiji i tradiciji smatra prijelomnom, odnosno godinom kojom završava »franjevački srednji vijek«³⁸. Novi val vjerskih progona u Bosni započeo je između 1521. i 1524. godine, a intenzitet proganjanja katolika posebice je pojačan nakon pada Beograda 1521. godine, pri čemu su se isticali osmanlijski namjesnici u Bosni, posebice Gazi Husrev-beg. Franjevački kroničari izvještavaju da su upravo 1524. godine (tri godine prije upućivanja Deshazova pisma) Osmanlije srušili samostane Konjic, Visoko, Sutjesku, Kreševo i Fojnicu.³⁹ Nažalost, zasad nam nisu poznata vrela u kojima bi bili zabilježeni detaljniji podatci o franjevačkim samostanima u Bosni, odnosno vijesti o odlascima redovnika iz pojedinih samostana. Također, u vrelima nema ni preciznih podataka o samostanu (ili samostanima) iz kojih su otišli marijagorički franjevci. U spomenutom pismu, kojim susjedgradski vlastelin Stjepan Deshaz traži dozvolu za podizanje samostana u Gorici navedeno je tek, sasvim općenito, da je riječ o franjevcima doseljenima iz Bosne (*ex Bosna*,⁴⁰ *fratribus prouincie Bozne*⁴¹). U kontekstu franjevačke uloge u širenju marijanskoga kulta, važno je

³⁴ Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000., str. 18; Franjo Emanuel HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, Zagreb, 2011., str. 89.

³⁵ *Isto*, str. 13–15.

³⁶ *Isto*, str. 14.

³⁷ Tako su, primjerice, tim odredbama franjevački samostani izuzeti od procjene nekretnina i posjeda (a time i od poreza), a jamči se i samostalnost od pravoslavnih crkvenih struktura (Mijo BATINIĆ, *Franjevački samostan u Fojnici od 14. do 20. stoljeća*, Zagreb, 1913., str. 28. Općenito o franjevcima u Bosni: Vjeran KURSAR, »Franjevci i katoličanstvo u Osmanskoj Bosni i Turskoj Hrvatskoj u predmodernu doba (15–18. stoljeće)«. *Hrvatska revija*, sv. 2, Zagreb, 2015; F. E. HOŠKO, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, passim.

³⁸ Daniel PATAFTA, »Hrvatska crkvena historiografija o kontinentalnim franjevcima u srednjem vijeku«, *Riječki teološki časopis*, god. 23, br. 1, Rijeka, 2015, str. 141.

³⁹ Do 1536. godine stradala je i većina samostana u Slavoniji, a oni koji nisu bili razoreni polako su se gasili. Tako je primjerice požeški samostan postojao još 1551. godine, ali je do 1573. spaljen i pretvoren u džamiju (F. E. HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, str. 14).

⁴⁰ HR-HDA, fond 667, *Monasteria varia*, Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec, kut. 1, sv. 9, br. 52. Principum et origo conventus Goricensis... (1696.).

⁴¹ E. LASZOWSKI (ur.), *Habsburški spomenici*, sv. II, str. 256.

napomenuti da je u Bosni do dolaska Osmanlija postojalo nekoliko Bogorodičinih svetišta, u Rami, Srebrenici, Olovu, Lipnici, Zvorniku i Fojnici.⁴²

Vrijedi spomenuti da je na jednome drugom Deshazovu posjedu, u Kobašu (pokraj današnjega Slavonskog Broda) također stajao samostan, o kojem su se 20-ih godina 16. stoljeća brinuli franjevci, vjerojatno izbjegli iz Bosne. Budući da se napadi na njegove posjede u Kobašu intenziviraju upravo 20-ih godina, čini se mogućim da je franjevce (o čijoj je dobrobiti – prema vlastitim riječima – nastojao brinuti) Deshaz odlučio dovesti na svoj susedgradski posjed.⁴³

3.3. *O podizanju samostana u Gorici*

Gonzagin podatak o 1517. godini kao godini utemeljenja samostana prenosi još jedan kroničar – Vigilij Greiderer – u djelu *Germania Franciscana*.⁴⁴ Međutim, on taj podatak donosi u onom dijelu svoga teksta u kojemu se bavi pogreškama, kao što je pogreška oko imena Stjepan/Petar Deshaz. Štoviše, on potvrđuje navode o tome da je Deshaz franjevce najprije želio namjestiti u Svetom Križu, a tek da im je zatim odlučio podići novi samostan u Gorici.⁴⁵ Ukratko, dakle, dovoljno je argumenata da prihvatimo 1527. godine kao godinu nastajanja najstarijega poznatog zapisa o samostanu marijegyoričkih franjevaca. Je li izgradnja samostana na Gorici uistinu započela deset godina ranije, zasad ne možemo sa sigurnošću potvrditi.⁴⁶ S druge strane, iako taj dokument možemo smatrati nespornim, Ferdinandova potvrda i koncept Deshazove molbe, sadrže čitav niz dodatnih nejasnoća. Primjerice, nije jasno zašto je Ferdinand čekao gotovo osam godina da odgovori Deshazu na njegovu molbu da franjevcima daruje dio svoga posjeda.⁴⁷ Ferdinandu je dobro poznato da je Deshaz preminuo već 1534. godine, godinu dana prije kraljeva pisanog odobrenja za gradnju samostana. Kralj je s tom činjenicom nedvojbeno bio upoznat jer je od listopada 1534.

⁴² Kult Blažene Djevice Marije franjevci su širili kroz cijeli rani novi vijek. Svjedoče tome titulari crkava koje se u to doba podižu. Vidi: A. PERNAR, »Kako posta i napredova malobratska država Hrvatsko-Kranjska«, *Arhiv za povjestnicu Jugoslavensku*, sv. 9, Zagreb, 1868., str. 57–90.

⁴³ Usp. E. LASZOWSKI, *Habsburški spomenici II*, str. 3, 4, 25, 53, 387; O samostanu u Kobašu usp. Marinko VUKOVIĆ, »Pučka pobožnost u svetištu Blažene djevice Marije u nebo uznesene, u Kloštru kod Kobaša«, *Etnološka istraživanja*, br. 15, Zagreb, 2010., str. 281–324.

⁴⁴ Vigilius GREIDERER, *Germania Franciscana, seu chronicon geographohistoricum Ordinis S. P. Francisci in Germania: tractans primario de provinciis et domiciliis dicti ordinis sub stemmate observantium militantis, secundario etiam de aliis sub iurisdictione aliorum superioru*, Innsbruck, 1777., str. 128–130.

⁴⁵ V. GREIDERER, *Germania Franciscana*, str. 29.

⁴⁶ U tom se pogledu u članku ne donose drukčiji zaključci od onih koje su u svojim radovima donijela dvojica najvažnijih istraživača te tematike. Riječ je o S. Krivošiću (iznimno važnom i nedovoljno cijenjenom demografskom povjesničaru, koji je minuciozno analizirao povijesne izvore o brdovečkom kraju) te P. Cvekanu (istraživaču crkvene povijesti, koji je s velečasnim F. Čubranićem objavio vrijednu publikaciju o marijegyoričkom samostanu). Tako je jedini zaključak koji s tim u vezi donosi S. Krivošić: »O dolasku franjevaca i izgradnji samostana u Mariji Gorici napisano je više kronika iz pera pojedinih pripadnika reda sv. Franje. U pisanju tih kronika postoje razlike u glavnim podacima, što je utjecalo na kasnija pisanja o djelatnosti franjevaca« (Stjepan KRIVOŠIĆ, »Slike iz prošlosti zaprešićkog kraja od 1209. do 1903.«, *Zaprešićki godišnjak*, god. 2, Zaprešić, 1992., str. 201). P. Cvekan pak zaključuje: »U pojedinostima, službeni izvori se razilaze. Za jedne je Selul Petar a za druge Stjepan. Za jedne je samostan podignut 1517. a za druge 1527.« (P. CVEKAN, »Samostan Marija Gorica 1517–1786«, str. 11).

⁴⁷ Jedno od mogućih objašnjenja za taj osmogodišnji zastoje mogao bi biti gubitak ili oštećenje povelje. Ne bi bilo neuobičajeno da se traži kopija dokumenta koji je, primjerice, stradao u požaru.

godine angažiran oko Deshazova testamenta i preuzimanja susedgradskoga i stubičkoga vlastelinstva.⁴⁸ Uostalom, i u samom odgovoru na Deshazovo pismo (vrelu koje je već više puta spominjano) kralj naziva posjednika Susedgrada i Stubice pokojnim.

4. Kako je crkva sv. Petra u Svetoj Gorici postala crkva Pohodenja Marijina u Mariji Gorici

Premda možda postoje dvojbe vezane uz problematiku utemeljenja i gradnje goričkoga samostana i crkve, dostupna arhivska vrela dostatna su da potvrdimo njihove početke od 1527. godine. Drugi problem koji moramo raščistiti jest toponimijska potvrda *Sanctus Monticulus*, odnosno *Sveta Gorica*, koju u svome pismu spominje S. Deshaz 1527. godine, a sačuvana je u prijepisu iz 1535. godine. Taj je toponim – u doslovnom prijevodu *Sveta Gorica* – naveo neke istraživače da spekuliraju o nekoj starijoj, religijskoj motivaciji imenovanja te o mogućnosti da je to mjesto na neki način bilo povezano sa starokršćanskim ili čak pretkršćanskim kultovima.⁴⁹ Premda ne bi bilo sasvim neuobičajeno da značenje toponima možemo povezati s religijskom motivacijom, u marijagoričkome slučaju ipak nedostaju čvrsti dokazi koji bi argumentirali takvu pretpostavku.

Georg Heller navodi da je prva potvrda toponima Gorica zabilježena 1501. godine (*Bartholomeus plebanus in Gorycza*),⁵⁰ a pritom prenosi podatke iz transkripcije *Popisa župa Zagrebačke županije*, koju je objavio Franjo Rački.⁵¹ Međutim, ta se potvrda ne odnosi na brdovečku Goricu, već na Veliku Goricu. Nema, dakle, starijih potvrda toponima Sveta Gorica (*Sanctus Monticulus*) od 1527. godine.

Motivacija imena Sveta Gorica potječe od imena *Svetokriške gorice*, odnosno od latinskoga *Monticulus Sancti Cruci*.⁵² U spomenutom se vrelu javlja skraćeni lik *Sanctus Monticulus*, Svetokriške gorice, odnosno Sveta Gorica.⁵³ Blage, valovite padine usred kojih je podignuta crkva bile su prekrivene vinogradima, a sjeverne su padine tih brjegovja šumovite. Takvu sliku potvrđuje i ranije spomenuti dokument iz 1628. godine, u kojemu se na-

⁴⁸ Već u listopadu 1534. Ferdinand poziva kraljevskoga povjerenika u Slavoniji Petra Keglevića da mu donese Deshazovu oporuku. Naime, Stjepan Deshaz i njegova supruga Ana Banfi nisu imali potomaka te je vlastelinstvo prema tadašnjim običajima trebalo pripasti kraljevskom fisku. Keglević potom oteže s dostavom oporuke, jer kao privremeni upravitelj vlastelinstva nastoji koliko je god moguće iskoristiti svoj položaj i resurse Susedgrada i Donje Stubice. Tako se u jednoj listini još u siječnju 1535. naziva »gubernatorom« Susedgrada, Želina i Stubice (HARTINGER *Hrvatsko-slovenska seljačka buna*, str. 90). Vrlo je važno napomenuti da se nakon smrti Stjepana Deshaza pokreću »kotačići« povijesnih procesa, koji će tri i pol desetljeća poslije uzrokovati velike sukobe i borbu oko prava (usp. E. LASZOWSKI (ur.), *Habsburški spomenici II*, passim; J. HARTINGER, *Hrvatsko-slovenska seljačka buna*, str. 87–88.).

⁴⁹ Autor A. Đermek identificira obližnju crkvu sv. Vida kao jednu od točaka »svetog trokuta«. Trokut povezuje tri točke koje se povezuju s gromovnikom Perunom (najčešće na uzvisini), sinom Velesom (u nizini, uz vodu) i velikom majkom Mokoš. Usp. A. ĐERMEK, »Slavenski mitski trokut i legenda o Kamenim svatima«, str. 223–247.

⁵⁰ Georg HELLER, *Comitatus Zagradiensis. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars*, München, 1980., str. 10–11.

⁵¹ Franjo RAČKI, »Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine«, *Starine JAZU*, sv. 4, Zagreb, 1872., str. 210.

⁵² Tu sam pretpostavku već iznio u: B. BRGLES »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohodenja u Mariji Gorici«, str. 47.

⁵³ E. LASZOWSKI (ur.), *Habsburški spomenici II*, str. 256.

pominje da se crkva nalazi usred vinograda. Ukratko, dakle, oko crkve su *gorice*, odnosno vinogradi podložnika susjedgradskoga posjeda. U trenutku podizanja crkve i samostana na tom području nije nitko živio, ali se tijekom 16. i početkom 17. stoljeća ondje počelo razvijati naselje. Najbliže naselje u prvoj polovici 16. stoljeća bilo je selo Trstenik, koje se spominje u, već više puta spomenutom, Deshazovu pismu.

Imenom *Sveta Gorica* stanovnici brdovečkoga kraja doista su se koristili u svakodnevnoj uporabi, o čemu svjedoči izvor iz 1565. godine, u kojem nalazimo potvrdu *Ilija de Zenthgoricza*, odnosno *Ilija sa Svete Gorice*.⁵⁴ Riječ je o Iliji Gregoriću, jednomu od vođa pobune podložnika nemira 1565. – 1573., koji je živio u blizini samostana najvjerojatnije između današnje Marije Gorice i Trstenika.⁵⁵ Spomenuto starije i uvjetno rečeno »službeno« ime *Sveta Gorica* počelo se nakon povećanja broja stanovnika u svakodnevnoj komunikaciji zamjenjivati skraćenim likom *Gorica*, odnosno *Gorice*. Stoga, primjerice, u matičnim knjigama krštenih i umrlih župnici bilježe: *franciscani de Goric, na Goricz, te na goričkom kloštru*.⁵⁶ Taj se lik upotrebljuje sve do danas te lokalno stanovništvo govori *Goriče, na Goriče, 'z Gorč, Goričani*. U službenoj je uporabi došlo do promjene prvoga člana imenske formule, na što je neposredno utjecala promjena titulara crkve. Od utemeljenja župna je crkva bila posvećena svetom Petru Apostolu (Cvekan drži, krsnom zaštitniku vlastelina Deshaza),⁵⁷ a godine 1682. biskup Martin Borković posvetio je crkvu »in honorem sanctae Mariae Virginis sub titulo Visitationis«, odnosno Pohođenju Djevice Marije.⁵⁸

U svakodnevnoj se uporabi zadržao jednostavan lik *Gorica*, a u službenoj se uporabi lik *Marija Gorica* pojavljuje tek od 18. stoljeća. Na vojnom zemljovidu, sastavljenom potkraj 17. stoljeća (tzv. jozefinsko-terezijanski katastar) naznačen je tek franjevački samostan *fran[ciscaner] Klos[ter] Goricze* te nekoliko kuća s druge strane ceste. Na zemljovidu prve katastarske izmjere, iz 1862. godine, zabilježeno je službeno ime naselja – *Maria Gorica* – a ucrtana je i crkva (*Maria pohodjenje*) te tri zidane zgrade neposredno uz nju. Na platou ispred crkve ostavljen je prostor za trg ili proštenje, koji se prostirao na 430 hvati, na koji se nastavlja uređeni park na otprilike 1300 četvornih hvati.

Biskup Borković bio je veliki štovatelj Djevice te je intenzivno širio njezin kult te poticao gradnju i jačanje marijanskih svetišta. Iako je do sredine 17. stoljeća crkva sv. Petra (s franjevačkim samostanom) već afirmirana, ne nalazi se među crkvama kojima je kralj Leopold, na zahtjev Franje Čikulina, dodijelio pravo održavanja sajma (pravo je dodijeljeno 1659. godine).⁵⁹ U brdovečkoj sučiji sajam se ispred župne crkve sv. Vida održavao na dan

---

⁵⁴ HDA, fond Oršić, sv. 44, br. 11 (»Ban Petar Erdödy naređuje kaptolu da pozove na sud Hennynghovce«).

⁵⁵ Josip ADAMČEK, »Grada o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563–1574«, *Arhivski vjesnik*, br. 7–8, Zagreb, 1964. – 1965., str. 106–140. Jedan od vođa pobune na ispitivanju u Beču govori da je Ilija živio »kod« goričkih franjevača (valjda u neposrednoj blizini).

⁵⁶ HDA-MK 81, *Knjiga krštenih župe sv. Vida*, 1682–1700, passim. (Ta je matična knjiga krštenih transkribirana te u pripremi za tisak).

⁵⁷ Paškal CVEKAN: »Crkva Majke Božje od Pohođenja u Mariji Gorici (II. dio)«, *Zaprešički godišnjak*, god. 5, Zaprešić, 1995., str. 30.

⁵⁸ Marijino pohođenje opisano je u Novom zavjetu, u Lukinu evanđelju. Riječ je o opisu susreta noseće Marije s rođakinjom Elizabetom, koja je također u drugom stanju i u utrobi nosi sv. Ivana Krstitelja. Ta je ikonografska tema opisana i na oltarnom retablu u crkvi. Blagdan Pohođenja počeo se obilježavati u 13. stoljeću, a u hrvatskim su krajevima franjevci uvelike pomogli širenju i prepoznatljivosti toga kulta.

⁵⁹ HDA, fond 706, *Obitelj Čikulina-Sermage*, br. 760, kut. 7.

sv. Vida te na Bijelu Nedjelju i Veliku Gospu, a ispred crkve Sv. Križa na dan Sv. Križa. Svoj će tržni dan crkva u Gorici dobiti tek nakon spomenute promjene titulara, 6. rujna 1682. godine. Tom je prilikom Martin Borković darovao crkvi relikvije svetaca mučenika Prima, Inocenta i Vitala, koje se nalaze u glavnom oltaru crkve. U dokumentu u kojem Borković svjedoči o toj promjeni titulara zabilježeno je i da će svi hodočasnici koji budu pohodili crkvu na dan njena posvećenja dobiti 40 dana oprosta.⁶⁰

5. O Bogorodičinu kipu, franjevcima i njihovu bijegu pred Osmanlijama

5.1. *Continua Turcarum incursione plurima monasteria amisissent...*

Godina 1517. vrlo je važna za historiju Reda male braće franjevac. Tada, naime, završava razdoblje »franjevačkoga srednjeg vijeka«⁶¹, koje je započelo u 13. stoljeću, a red se podijelio na *opservantski* i *konventualski* ogranak.⁶² Prvi franjevci u Bosnu pristižu zbog nesređenih crkvenih prilika. S prostora Hrvatske i Slavonije preuzimaju misijsko djelovanje u Bosni na koju se prostirala hrvatska i ugarska provincija.⁶³ Nastojeći ponuditi odgovor na pitanja o razlozima napuštanja njihove bosanske prapostojbine – u slučaju marijagoričkih franjevac – tradicionalna se historiografija usmjerila na dva važna datuma. Godine 1516. donijet je zakon *kanun name* (ili *hanun name*) za koji se smatra da označava pravni temelj institucionalnoga progona kršćana u osmanlijskoj Bosni. Druga važna godina je 1524., kada je u praksi započeo intenzivan progon bosanskih kršćana. S druge pak strane, dio će povjesničara reći da je 1517. godine zapravo došlo do skromnog popuštanja stiska osmanlijskih vlasti u pogledu slobode vjeroispovijesti. Te je godine osnovana franjevačka provincija Bosna Srebrena, a između tih dvaju datuma morali bismo potražiti godinu kada na susjedgradsko vlastelinstvo dolaze franjevci. Nema sumnje da oni dolaze iz Bosne, ali iz kojega bosanskog samostana? Je li riječ o jednom od nekolicine samostana koji padaju u osmanlijske ruke u prvim dvama desetljećima 16. stoljeća ili je pak riječ o franjevcima koji pristižu iz različitih bosanskih samostana? Valjalo bi pokušati dati odgovor na pitanje zašto su došli baš na susjedgradsko vlastelinstvo te kada su se točno ondje pojavili? Slijedom neodgovorenih pitanja, ostaje nam nepoznato jesu li franjevci došli *izravno* iz Bosne ili su se na svom putu negdje zaustavili.

Čini se sasvim mogućim da je riječ o redovnicima koji dolaze iz različitih bosanskih samostana. Naime, središnji dokument kojim se bavimo u članku, pismo S. Deshaza, navodi sljedeće riječi: *quia fratres dicte provincie in regno Croacie continua Turcarum incursione plurima monasteria amisissent* (jer su braća rečene provincije u hrvatskom kraljevstvu neprestanim turskim provalama mnoge samostane izgubili). Navodi se, dakle, *mnogo* izgubljenih samostana, bez preciznijih podataka o tome na koje se samostane misli.

⁶⁰ HDA, fond 667, *Monasteria varia, Franjevački samostyani, Marija Gorica Brdovec*, (»Anno domini 1682«).

⁶¹ Taj izraz u svom preglednom radu donosi D Patafta. U sažetom prikazu literature o povijesti kontinentalnih franjevačkih samostana, nažalost uopće ne spominje marijagorički samostan. (vidi: D. PATAFTA, »Hrvatska crkvena historiografija«, str. 133–166.).

⁶² O historiji franjevačkih samostana doznajemo iz kronika V. Greiderera, F. Glavinica i drugih.

⁶³ F. E. HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, str. 13.

Susedgradski vlastelin Stjepan Deshaz 20-ih i 30-ih godina 16. stoljeća u posjedu drži i vlastelinstva u Slavoniji. Iz njegove korespondencije doznajemo o kojim je posjedima riječ. Početkom 1530-ih učestalo spominje Kobaš, jer ga u to doba brinu turski napadi na njegove posjede u blizini Broda. Na tom se području nalazi pokraj Kobaša i Kloštar, gdje je bila crkva Blažene Djevice Marije. Prema rijetkim podatcima u vrelima i sekundarnoj literaturi, čini se da su nakon povlačenja cistercita, koji osnivaju samostan otprilike 1504. godine, brigu o crkvi počeli voditi franjevci trećoredci. Čitav se kobaški posjed našao pod ugrozom i pritiskom Osmanlija već 20-ih godina, a u potpunosti je pokoren najkasnije 1532. godine. Te nam činjenice govore da je moguće da su bosanski franjevci, nakon bijega iz nekog (ili nekih) bosanskih franjevačkih samostana, 20-ih godina 16. stoljeća pristigli u Deshazove slavonske posjede oko Kobaša, a nakon nastavljene osmanske ugroze i na njegove posjede *in pertinentis Zomzedwara*.

Marijagorički franjevci bili su nesumnjivo svjesni svoje tradicije. Vrela govore da je povijest njihova dolaska iz Bosne u Goricu bila poznata franjevačkim kroničarima. Premda se čini malo vjerojatnim, možda bismo mogli spekulirati o tome što je motiviralo za promjenu titulara crkve 80-ih godina 17. stoljeća. Nesumnjivo je biskup Borković utjecao na razvoj marijanskih svetišta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i zacijelo je u tom kontekstu nastojao da Gorica postane još jedno dobro posjećeno proštenište i marijansko svetište. Madonin kip, koji je u to vrijeme bio uklopljen u glavni oltar, zasigurno je bio i glavni motiv odabira Djevice za novoga titulara. Tomu je nesumnjivo pomogao i spomenuti kip koji je bio na glasu «čudotvornosti». Uostalom, poznato je da su franjevci imali vrlo pozitivnu ulogu u širenju kulta Djevice Marije. Međutim, zašto je crkva posvećena upravo vizitaciji Djevice Marije? Je li moguće da se odabirom titulara pokušalo naglasiti simboliku putovanja, odlaska iz bosanske prapostojbine, i možda mogućega povratka?

5.2. *Madona – čudotvorni kip Majke Božje*

Predaja o franjevcima koji su nakon bijega iz svoje bosanske prapostojbine došli u brodovečki kraj i sa sobom donijeli čudotvorni kip Majke Božje očuvala se u kolektivnoj memoriji tamošnjeg stanovništva.⁶⁴ Prema predaji kip su donijeli sami franjevci izbjegli iz Bosne, a prema nekim navodima, koje donosi P. Cvekan, franjevcima ga je poklonio neki bosanski biskup.⁶⁵ Premda izvori iz 16. stoljeća, kao i sekundarna literatura, potvrđuju postojanje kipa, nema čvrstih dokaza o tome kako se kip našao u franjevačkoj crkvi u Gorici. Kazivanje legende o čudotvorstvu kipa zacijelo je pomoglo da se, uz podršku biskupije, na trgu ispred svetišta započne proštenište. Važnost koju je kip imao za samostan i crkvu zacijelo je povezana s razlozima promjene titulara crkve, u početku posvećene sv. Petru, a potom i promjene imena naselja u kojem se crkva nalazi.

---

⁶⁴ Najstariji spomen kipa nalazi se u djelu tirolskoga franjevca Vigiliusa Greiderera *Germania franciscana* (1777.). Govori o čudotvornome kipu Djevice Marije, s malim Isusom u naručju, koji je privlačio mnogobrojne hodočasnike (»istam statuum B.V. Marie Jesulum gestantis... populos in maximo numero accurit«, V. GREIDERER, *Germania franciscana*, str. 129).

⁶⁵ U vrelima se spominje i da je kip Majke Božje donio neki biskup, franjevac iz Bosne, i to još kada su se franjevci nalazili u crkvi Svetoga Križa. V. GREIDERER, *Germania Franciscana*, str. 139; P. CVEKAN, »Crkva Majke Božje od Pohođenja«, str. 38–39.

Prema istraživanjima Anđele Horvat i Đurđice Cvitanović Marijin kip pripada skupini *Madona selica*, takozvanih *lijepih Madona* i najvjerojatnije je iz 15. stoljeća.⁶⁶ Skulptura pripada skupini sakralnih kipova čiji su uzori nastajali u Češkoj na početku 15. stoljeća. Ondje se u to doba, naime, nalazilo središte toga tipa gotičkoga kiparstva.⁶⁷ Marijagorička Madona najstariji je primjerak skulpture toga tipa u Hrvatskoj, a datirana je prema natpisu na gotici (*Heil. Maria 14--*).⁶⁸ Đ. Cvitanović zaključuje da detalji izvedbe kipa također potvrđuju pretpostavku da je izdjeljan u prvoj polovici 15. stoljeća te da pripada kasnijoj fazi svojih uzora iz spomenute češke radionice. Đ. Cvitanović nudi i precizniju dataciju te zaključuje da je skulptura završena oko 1430. godine.⁶⁹

Slika 1. Kip gotičke Madone na glavnom oltaru crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici

Veza između ranonovovjekovnih franjevaca, posebno onih iz Bosne, i širenja kulta Blažene Djevice Marije više je puta utvrđena u literaturi. U Bosni je prije dolaska Osmanlija postojalo nekoliko svetišta posvećenih Bogorodici (u Lipnici, Olovu, Rami, Srebrenici,

⁶⁶ Anđela HORVAT »Tri gotičke franjevačke Madone selice«, *Peristil*, br. 20, Split, 1977. str. 13; Đurđica CVITANOVIĆ, »Župna crkva Sv. Marije od Pohoda u Mariji Gorici. Nekad franjevački samostan i Gospino proštenije«, *Kaj*, god. 25, br. 3, Zagreb, 1992., str. 81.

⁶⁷ Doris BARIČEVIĆ, »Bogorodica u zvonolikom plaštu«, *Peristil*, br. 26, Zagreb, 1983., str. 57–71; Đ. CVITANOVIĆ, »Župna crkva Sv. Marije od Pohoda u Mariji Gorici. Nekad franjevački samostan i Gospino proštenije«, str. 81.

⁶⁸ Đ. CVITANOVIĆ, »Župna crkva Sv. Marije od Pohoda u Mariji Gorici. Nekad franjevački samostan i Gospino proštenije«, str. 81; B. BRGLES, »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohođenja u Mariji Gorici«, str. 51.

⁶⁹ Đ. Cvitanović se opredijelila za manje vjerojatnu pretpostavku da su franjevci kip donijeli iz Bosne sa sobom. Usp. Đurđica CVITANOVIĆ, »Zagrebački graditelji grade u Marija Gorici«, *Iz starog i novog Zagreba*, br. 6, Zagreb, 1984., str. 125–142; Đ. CVITANOVIĆ, »Župna crkva Sv. Marije od Pohoda u Mariji Gorici. Nekad franjevački samostan i Gospino proštenije«, str. 75–88; B. BRGLES, »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohođenja u Mariji Gorici«, str. 51.

Zvorniku), a njezin su kult širili i na nova područja u koja su odlazili, primjerice u Trsat, Pazin i Jastrebarsko.⁷⁰ Marija je bila i svetica zaštitnica Silajeve obitelji⁷¹ te možemo zaključiti da postoji višestruka veza između te crkve i pobožnosti prema Mariji.⁷²

6. O crkvi Pohodenja Blažene Djevice Marije u Mariji Gorici u 17. i 18. stoljeću

Godine 1640. franjevci su prestali upravljati crkvom Svetoga Križa, koja je odlukom zagrebačkoga biskupa Vinkovića postala filijalnom crkvom župe sv. Vida. Najveći dio povijesnih vrela u kojima se spominje gorički »kloštar« i crkva sv. Petra u Gorici, a poslije crkva Djevice Marije, potječe iz 17. stoljeća. Riječ je uglavnom o oporukama i *fasijama*, kojima pojedinci ostavljaju zemlju, posjede i svoja bogatstva crkvi i redovnicima.⁷³ Legati, fasije i drugi privatnopravni dokumenti otkrivaju glavnu ulogu goričkoga samostana u 17. i 18. stoljeću, nakon prestanka upravljanja župnom crkvom Svetoga Križa. Naime, kako zaključuje P. Cvekan, gorički se franjevci ne bave školstvom ni ranarništvom (što je u to doba bilo uobičajeno za redovničke zajednice), već preuzimaju sve više legata. Zbog toga je sredinom 18. stoljeća u samostanu bilo čak devetnaest redovnika, koji su prema odredbama legata, samo za obitelji Sosa, Gregorijanec i Rauch, držali 640 svetih misa godišnje.⁷⁴ U to doba franjevci sve više napora ulažu da svoju crkvu, čiji je titular još bio sv. Petar Apostol, učine proštenjarskom. U tome im je trebao pomoći kip Djevice Marije s Isusom, koji je bio na glasu čudotvornosti. Ipak, marijagorički su franjevci zacijelo imali i određenu dušobrižničku ulogu te su pomagali župnicima sv. Vida, o čemu svjedoče podatci o ukopu u župnoj knjizi preminulih.

Kip Majke Božje s malim Isusom u naručju, na glasu čudotvornosti, privlačio je mnogobrojne hodočasnike, o čemu je u svom djelu svjedočio i franjevački kroničar Greiderer (*istam statuam B. V. Marie Jesulum gestantis... populos in maximo numero accurit*). Značenje crkve s vremenom je znatno poraslo te su lokalni plemići u 17. i 18. stoljeću sve češće počeli odabirati kripte u toj crkvi za grobnice svojih obitelji te su vječni mir u goričkoj crkvi našli pripadnici obitelji Boranić, Hadrović, Jelačić, Krčelić, Marčinko, Mokrović, Rauch i drugi.⁷⁵ U jednoj od marijagoričkih kripti pokopan je i vojni zapovjednik Ogulina Martin Mogorić, koji je poginuo u borbi s Osmanlijama 1643. godine, a u crkvi se nalazi i njegova nadgrobna ploča.⁷⁶

⁷⁰ B. BRGLES »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohodenja u Mariji Gorici«, str. 45–96.

⁷¹ To zaključujemo na temelju arhitektonskih i arheoloških dokaza, vezano uz uređivanje kapelice u susedgradskoj utvrdi. (Općenito o nalazima na Susedgradu: Lada PRISTER, »Susedgrad«, *Prilozi Instituta za arheologiju*, br. 15–16, Zagreb, 1998–1999., str. 81–90.).

⁷² Tu je hipotezu autor već iznio u: B. BRGLES »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohodenja u Mariji Gorici«, str. 46–47.

⁷³ HDA, fond 667, Monasteria varia, *Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, sv. 9, br. 83, kut. 1 (»Nos infrascripti frater Casimirus Dymniakouicz«), sv. 8, br. 65, kut. 1 (»Ego Georgius Dianich...«).

⁷⁴ Na tom se mjestu P. Cvekan vjerojatno referirao na dokument u arhivu samostana. Čini se, ipak, da je riječ o samo jednom legatu koji podrazumijeva taj broj svetih misa godišnje, a ne o ukupnom broju (usp. HDA, fond 667, Monasteria varia, *Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, kut. 1 (»Naredil szem vse z Provinzium Patreh Franciskanov...«)).

⁷⁵ HDA, fond 667, Monasteria varia, *Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, kut. 1 (»Directorum compendium quo ad cryptos in nostra ecclesia«).

⁷⁶ Mogorićev epitaf, što ga je dao izraditi Mihalj Vernić, i danas stoji u marijagoričkoj crkvi. Riječ je o lijepom primjeru baroknoga reljefnoga kiparstva iz razdoblja protureformacije. (B. BRGLES »Franjevački samostan

O izgledu crkve prije velikih graditeljskih zahvata u 18. stoljeću ne znamo mnogo. U fondu marijagoričkoga samostana sačuvan je tek ugovor iz 1616. godine, koji su sklopili tadašnji gvardijan P. Parošić i tesar J. Zalar, u svrhu gradnje redovničkih soba (*hiža*) u samostanu.⁷⁷ Franjevci su, dakle, početkom 17. stoljeća proširili te vjerojatno obnovili dio crkve i samostana. Vrlo vjerojatno su na taj način odgovarali na potrebe koje su se povećavale zbog sve većeg broja posjetitelja, ali i zbog sve većih obveza povezanih s legatima. Njihova nastojanja da crkvu učine proštenjarskim središtem podupirao je zagrebački biskup Borković. Franjevci su uz njegovo dopuštenje 1682. godine promijenili nebeskoga zaštitnika crkve. Sveti Petar Apostol – titular crkve kroz 150 godina – zamijenjen je, a crkva je posvećena Pohođenju Djevice Marije.

Nova je crkva sagrađena sredinom 18. stoljeća, poglavito zahvaljujući nastojanjima grofa Franje Čikulina i njegove majke. Čikulin je 1746. godine ugovorio gradnju s poznatim graditeljem Martinom Redanom, kojemu je obećano 850 forinti, a izgradnja je trebala teći prema strogim planovima što ih je gorički gvardijan dobio iz sjedišta kranjsko-hrvatske provincije u Ljubljani. Već iste godine je grof Čikulin umro, a proces priprema za gradnju biva zaustavljen i započinje parnica oko njegova nasljedstva, koja je okončana tek 1755. godine. Dotad su franjevci već izgradili crkvu, a Čikulinov su novac utrošili za uređenje crkve i druge potrebe.⁷⁸

7. Doseljavanje stanovništva u 16. stoljeću: franjevci i kajkavci ikavci

Strategija i taktika osmanlijskoga ratovanja temeljila se na pljačkaškim napadima akindžija. Ti su napadi ponajviše bili usmjereni protiv stanovništva, a cilj im je bio pljačka i tjeranje stanovništva te depopulacija graničnoga područja. Na taj je način znatno oslabljivana obrambena sposobnost vojske u utverdama na području koje je u potpunosti bilo nenaseljeno. Napadi osmanlijskih akindžija bili su 20-ih godina 16. stoljeća usmjereni upravo na spomenuto područje Pounja i cazinske krajine. Navedena tri argumenta mogli bismo smatrati »zatvorenim krugom indicija« temeljenih na historiografskim argumentima, koji potvrđuju ranije izrečenu pretpostavku o izvorištu doseljenoga stanovništva.

Kvantitativne podatke o doseljavanju stanovništva moguće je pratiti od 70-ih godina 15. stoljeća zahvaljujući sačuvanim popisima crkvene desetine (u fondu Acta Capituli Antiqua u Nadbiskupijskome arhivu u Zagrebu). Uspoređujući sve seoske sučije⁷⁹ susedgradskog vlastelinstva u 15. i 16. stoljeću, kvantitativni podatci pokazuju da se najveći porast broja stanovnika uočava na području brdovečke seoske sučije, odnosno u naseljima marijagoričkoga, brdovečkoga i zaprešićkoga kraja. Do sredine 16. stoljeća u nekim se

i crkva Bl. Djevice Marije od Pohođenja u Mariji Gorici«, str. 48).

⁷⁷ HDA, fond 667, Monasteria varia, *Franjevački samostani, Marija Gorica Brdovec*, sv. 13, br. 119, 121, 125, 1616. g., kut. 1.

⁷⁸ P. CVEKAN, »Crkva Majke Božje od Pohođenja u Mariji Gorici. II. dio«, str. 31.

⁷⁹ Administrativne jedinice na koje je posjed podijeljen. Na posjedu susedgradske utvrde bilo je pet seoskih sučija, a na donjostubičkome dvije.

mjestima broj stanovnika utrostručio. Nedvojbeno je, dakle, da je u tom razdoblju došlo do vrlo intenzivnoga imigracijskog procesa.⁸⁰

Franjevci i »kajkavci ikavci« često se zajedno spominju u istraživanjima nekolicine povjesničara i filologa koji se bave tim područjem. Žive su i pučke legende prema kojima su upravo franjevci bili na čelu kolone doseljenika, čakavaca ikavaca koji su naselili taj kraj. U ovom slučaju legenda potvrđuje da su se oba povijesna događaja, doseljenje novoga stanovništva i dolazak franjevaca, koincidiraju u relativno kratkom razdoblju. O području s kojeg dolazi novodoseljeno stanovništvo možemo suditi na temelju dijalektologije, onomastike i povijesnih vrela. Prema zaključcima dijalektoloških studija, današnje Brdovečko prigorje i Marijagoričko pobrđe (granice kojih se poklapaju s granicama brdovečke sučije u 16. stoljeću) u jezičnome smislu predstavlja zatvorenu cjelinu koja se nije odveć miješala sa svojom okolinom.⁸¹

Zemljovid 4.
Migracije u 16. stoljeću

U srednjeme i ranome novom vijeku prostor brdovečke sučije bio je omeđen trima rijekama, od kojih je jedna predstavljala i granicu Kraljevstva. Taj je prostor bio izrazito zatvoren i izoliran, kako zbog geografskih značajki tako i zbog povijesnih okolnosti. Između ostaloga, te su povijesne okolnosti imale ključnu ulogu i u očuvanju jezičnih značajki novodoseljenoga stanovništva u 16. stoljeću.

⁸⁰ Branimir BRGLES, »Model obradbe protostatističkih vrela na primjeru analize najstarijih registara desetinskoga kotara Glavnice«, *Historijski zbornik*, god. 69, br. 2, Zagreb, 2016., str. 293–333.

⁸¹ Autor se tim temama bavio u člancima: Branimir BRGLES, »Povijesne potvrde antroponimije Brdovečkog prigorja u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim vrelima«, *Folia onomastica Croatica*, br. 20, Zagreb, 2011., str. 1–20; Branimir BRGLES, »Toponimija na području Susjedgradskog vlastelinstva u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim izvorima«, *Folia onomastica Croatica*, br. 19, Zagreb, 2010., str. 9–36.

Današnja je dijalektološka slika toga područja *postmigracijska*, što znači da se odnosi na stanje nakon velikih migracija uzrokovanih osmanlijskim osvajanjima na istoku. Prema *predmigracijskom* rasporedu dijalekata (odnosno o stanju prije provale Osmanlija) čakavski je dijalekt obuhvaćao velik prostor južno od rijeke Kupe i Save, a istočna je granica pratila blagi luk koji povezuje ušće rijeke Une s donjim tokom Neretve.

Povijesno-antroponimijski dokazi, prezimena stanovnika brdovečkoga kraja, svjedoče da su doseljenici dolazili iz širokog prostora današnje Banovine i Pounja, odnosno s posjeda obitelji Zrinski, Frankopan i drugih velikaša. Tomu u prilog govore priimci, prezimena i toponimi zabilježeni u izvorima od prve polovice 16. stoljeća.

U novijim se istraživanjima dijalektolozi, povjesničari i onomastičari uglavnom slažu u tvrdnji da su doseljenici, koji su u 16. stoljeću naselili dijelove susjedgradskog vlastelinstva, govorili organskim čakavskim govorom.⁸² To je stanovništvo bilo okruženo kajkavskim govorima, od kojih su u narednim desetljećima i stoljećima primili neke kajkavske govorne značajke. Fonološke i morfološke značajke govora kajkavskih ikavaca (a po nekim istraživačima i leksik) čine brdovečki i marijagorički kajkavski ikavski govor nedvojbeno drukčijim od drugih čakavsko-kajkavskih govora. Valja zaključiti da je riječ o genetskom, pokajkavljenom, ali ipak izvorno čakavskom govoru. U tom kontekstu Vesna Zečević zaključuje da je riječ o *kontaktnome* dijalektološkom fenomenu. Pritom je govor stanovnika rubnih dijelova brdovečke seoske sučije bio bogatiji dubletama i kajkavskim osobinama.⁸³ Možemo stoga zaključiti da je među stanovnicima koji su živjeli na rubovima brdovečke sučije postojala znatna komunikacija sa stanovnicima drugih dijelova susjedgradskoga vlastelinstva, koja je potom znatnije utjecala na govor toga stanovništva, posebice u usporedbi s govorom stanovnika najzapadnijeg naselja brdovečkoga kraja, Drinjem.

Opisano stanje potvrđuju vrijedni toponomastički dokazi, poput najstarijih potvrđenih toponima koje nalazimo u popisima crkvene desetine i urbarima iz 16. stoljeća. U tim vrelima nalazimo potvrde toponima zabilježene ikavskim refleksom jata, primjerice *Drinje* (danas službeno Drenje), *Žlibec*, *Orišje*. Potom povijesne toponimijske potvrde u kojima se poluglas odrazio kao *a*: *Šenkovac*, *Tomaševac* i *Dolac*. Osobito je zanimljiva motivacija i etimologija toponima *Zaprešić*, koji je najvjerojatnije motiviran apelativom *preseka* (< *presijecati*); prema tomu *Zaprešić* (< *za presekom*) je naselje je koje se nalazi 'za područjem na kojem se presijecaju putovi i rijeke' (Krapina, Sava, njihovo ušće te križište važnih prometnica). U najstarijim povijesnim potvdama nazire se *e* kao refleks jata (*Zapresečje*), a u potvdama iz 16. stoljeća nalazimo da se jat reflektira kao *i*: *Zaprisičje* i *Zapresičje*, kao i u suvremenom obliku (*zapresičje* < *Zaprešić*). Za usporedbu, u drugim sučijama

⁸² Usp. Antun ŠOJAT, »Kajkavski ikavci kraj Sutle«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, br. 2, Zagreb, 1973., str. 37–44, Vesna ZEČEVIĆ, »Kajkavci ikavci u Lijevom Sredičkom«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, br. 23–24, Zagreb, 1997–1998., str. 357–371. Mate KAPOVIĆ, »Čakavsko i kajkavsko u donjosutlanskoj akcentuaciji (na primjeru govora Drinja)«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 15, Zagreb, 2009., str. 1–16; B. BRGLES, »Franjevački samostan i crkva Bl. Djevice Marije od Pohodenja u Mariji Gorici«, str. 1–20; B. BRGLES, »Povijesne potvrde antroponimije Brdovečkog prigorja u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim vrelima«, str. 1–20; B. BRGLES, »Toponimija na području Susjedgradskog vlastelinstva u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim izvorima«, str. 9–36.

⁸³ Vesna ZEČEVIĆ »Kajkavski ikavci s gledišta dijalekatskoga kontakta«, *Rasprave Instituta za jezik*, br. 14, Zagreb, 1988., str. 217–231.

susedgradsko-stubičkog vlastelinstva, među toponimima u kojima također nalazimo re-fleks jata ili poluglas, dosljedno nalazimo kajkavske značajke.⁸⁴

Među prezimenima također nalazimo mnogo dokaza koji potvrđuju pretpostavke o vremen-u i izvorištima doseljavanja. U vrelima iz 16. stoljeća nalazimo – uz prezimena motivirana etnicima i etnonimima, poput *Bezjak*, *Bošnjak*, *Bišćan*, *Horvat*, *Horvatić*, *Horvatinić*, *Vlah*, *Vlašić*, koja nam ne pomažu da preciznije definiramo ishodišta doseljenika) – i mnoge priimke i prezimena koje povezujemo s toponimima i utvrdama u Pounju i današ-njoj Banovini.

Prezime *Horvat* potječe od etnika, od imena za doseljenika iz Hrvatske, odnosno za do-seljenika s prostora južno od rijeke Kupe. To se prezime u vrelima javlja već potkraj 15. stoljeća, a sredinom 16. je jedno od najčešćih u brdovečkoj seoskoj sučiji.⁸⁵ U izvorima su potvrđena i prezimena *Belošić* (vjerojatno povezano s naseljem Belošići kod Ozlja; u Brdovcu se to prezime javlja od sredine 16. stoljeća), *Bošnjak* (od etnika ‘iz Bosne’; u Prigorju se javlja od 1560.), *Bišćan* (< ‘Bišće’, ‘Bihać’), *Pernan*, *Pernačić*, *Pernar* (< ‘iz Perne’; prezimena se javljaju od sredine 16. stoljeća), *Novosel* (< ‘novo + seleg’, odnosno novi doseljenik; prezime se pojačano javlja od sredine 16. stoljeća), *Zrinjan*, *Zrinščak*, (< ‘Zrin’, gora i vlastelinstvo; javlja se od sredine 16. stoljeća, danas se to prezime može naći u Zaprešiću i Medsavama), *Okićanec* (< ‘Okić’, od sredine 16. stoljeća; danas više nema nositelja), *Pedljanić* (< ‘Pedalj’, utvrda; javlja se od sredine 16. stoljeća), *Ostrožić* (< ‘Ostrožin’, utvrda), *Blagajski* (< ‘Blagaj’, utvrda; u brdovečkome se kraju javlja potkraj 16. stoljeća), *Čuntić*, *Čuntrić* (< ‘Čuntić’, utvrda), *Klinčić* (< ‘Klinac’ utvrda, u brdoveč-kome se kraju to prezime javlja od 70-ih godina 16. stoljeća), *Hrastovčan*, *Hrastovičan* (< ‘Hrastovica’, utvrda; u brdovečkome se kraju to prezime javlja od sredine 16. stoljeća), *Klokočar* (utvrda Klokoč), *Cetinac*, *Cetinec*, *Cetnić* (< ‘Cetin’ utvrda; u pušćanskome i brdovečkome kraju javlja se od sredine 16. stoljeća).⁸⁶

Mogli bismo zaključiti da je mnogo istinitih elemenata u narodnoj predaji o franjevcima koji su iz svoje prapostojbine, kao i ostalo stanovništvo tih ugroženih krajeva, doselili na susedgradsko vlastelinstvo. Uistinu, i doseljenici i franjevci imali su isti razlog za bijeg i preseljenje. Ipak, čitav niz dokaza upućuje na zaključak da se stanovništvo doseljavalo u svojevrsnim valovima, s područja današnje Banovine i zapadne Bosne te s Korduna i zapadne Like. Budući da su ti valovi bili posebno intenzivni u prvoj polovici 16. stoljeća, čini se vrlo primjerenim prihvatiti godinu 1527. (godinu utemeljenja franjevačkoga samo-stana) kao simboličku vremensku točku vrhunca, ili barem početka vrhunca, doseljavanja predaka današnjih kajkavaca ikavaca u taj kraj.

---

⁸⁴ O toponimiji toga kraja vidjeti više u: B. BRGLES, »Toponimija na području Susedgradskog vlastelinstva u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim izvorima«, str. 9–36.

⁸⁵ Danas je to prezime jedno od najučestalijih u Republici Sloveniji i Republici Mađarskoj, a u Republici Slovačkoj je prvo po učestalosti. Ti podatci govore sami za sebe o snazi i doseg migracija izazvanih napre-dovanjem Osmanlija.

⁸⁶ Potvrde priimaka i prezimena iz objavljenih i neobjavljenih vrela: NAZ, fond *Acta capituli antiqua*, sv. 21, sv. 38 (popisi crkvene desetine); HDA, fond 706, *Obitelj Sermage*, sv. 2, sv. 46, sv. 47, , kut. 1 (urbari i popisi podložnika); B. BRGLES, *Stanovništvo i topografija susedgradsko-stubičkog vlastelinstva*, str.282–295. O prezimenima brdovečkog kraja također u: B. BRGLES, »Povijesne potvrde antroponimije Brdovečkog pri-gorja u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim vrelima«, str. 11–16.

Zaključna razmatranja o počecima franjevačkoga samostana u Mariji Gorici

Teško je pretpostaviti što je motiviralo Stjepana Deshaza da podigne samostan na svome posjedu. Možemo pretpostaviti da je omogućavanje zaštite franjevcima (koji su k tome s njime bili povezani, ili su ovisili o njegovoj pomoći) smatrao svojom kršćanskom dužnošću. Kako vidimo, bilo je to za Deshaza ujedno i prilika za dokazivanje lojalnosti svome vladaru. Mjesto na kojem je na koncu samostan podignut – Gorica – odabrano je slijedom više ili manje slučajnih događaja. Vlastelin je Deshaz, naime, franjevce želio smjestiti u gotovo napuštenu crkvu na brdu Sveti križ. Kada za to nije dobio dozvolu od svoga političkog oponenta i vrhovnika zagrebačke biskupije biskupa Šimuna Erdödyja, odlučio se na mjestu nekoliko kilometara udaljenom od svetokriške crkve podići novo svetište. Mjesto na kojem je podignut samostan dobro je zaštićeno, okrenuto je prema zapadu i gotovo bez prilaza s istoka te prilično sigurno od upada osmanlijskih pljačkaša. Toranj crkve nije se mogao vidjeti s prisavske ravnice, a putovi do samostana i crkve prolazili su hrptovima okolnim brda, prilazeći joj sa sjeveroistoka ili jugozapada. Na taj je način to svetište s vremenom postalo skrivenom zavjetnom crkvom u kojoj su plemići toga kraja pronašli mirno mjesto za ukop preminulih članova svoje obitelji.

Uzmemo li u obzir sve elemente povijesne priče o franjevcima u Gorici – od podizanja samostana i dolaska iz prvotne bosanske postojbine, do promjene titulara – nameće se pitanje: Jesu li bili svjesni povijesnog konteksta i do koje se mjere taj doživljaj zadržao u njihovoj kolektivnoj, povijesnoj i kulturnoj memoriji? Jesu li na simboličkoj razini željeli naglasiti iskustvo preseljenja, odnosno odlaska – a možda i ponovnog povratka – poput Djevice Marije koja pohodi svoju rođakinju, a potom se vraća kući? Vjerojatno ne, ali pitanja odabira titulara pojedinih crkava, važnosti svetaca i širenja njihova kulta središnja su i često neodgovorena pitanja crkvene i religijske historije. Premda su nam poznate mnoge činjenice vezane uz doseljenje stanovništva na područje brdovečke seoske sučije i uz dolazak franjevac na Goricu, detalji nam još uvijek ostaju zamagljeni. Istraživači će nastaviti istraživati nove izvore, analizirati i sintetizirati dosadašnja saznanja, ali na jedan dio pitanja zacijelo nećemo moći dati cjelovit i konačan odgovor.

Summary

ABOUT BEGINNINGS OF THE FRANCISCAN MONASTERY IN SVETA GORICA

Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary in Sveta Gorica (Sanctus monticulus, Holy mountain), in present-day settlement Marija Gorica, was founded in the sixteenth century. The oldest attestation of the church and the Franciscan monastery, which at first was dedicated to St Peter apostle, was in the first half of the sixteenth century. Although we can determine quite precisely when the monastery appears in historical sources for the first time, there is no sufficient data to determine when it was constructed. The oldest written mention of the church can be found in a document written in 1527. This document is actually a request from Stephen Deshaz, the owner of the Susedgrad-Stubica estate (where

the monastery was located). Deshaz wrote to his sovereign Ferdinand Habsburg seeking for permission to build the monastery. As Deshaz wrote in his letter, the monastery was intended for housing of Franciscan monks, refugees from the Ottoman Bosnia. Historical sources and Franciscan chronicles (Vigilius Greiderer, Franciscus Gonzaga) do not offer an unequivocal answer to the question when did Deshaz start building the monastery. Actually, none of the chronicles or the historical sources offer enough data to conclude where exactly the Franciscans escaped from. We know they left Bosnia, but from which of the several possible pre-Ottoman Franciscan monasteries in Bosnia, still remains unanswered. In fact, several different sources, analysed in the article, are in contradiction. These facts have puzzled Croatian cultural public and scholars in the past.

The history of the Franciscan monastery in Marija Gorica is in close relation to a more comprehensive problem of migrations from the east and the south of the Kingdom of Croatia-Slavonia in the fifteenth and sixteenth centuries. Ottoman conquest of the eastern parts of the Hungarian and Croatian Kingdom caused a massive demographic change. Immigrants from these areas, escaping Ottoman conquest, migrated towards the north and west. In the Susedgrad Stubica estate they populated the western parts, between the rivers Sava, Sutla and Krapina. The abovementioned immigrants spoke the ikavian-čakavian dialect (during time, they accepted kaykavian elements, but kept the ikavian reflex of jat, so today they are called kaykavian-ikavian speakers). These dialectal features are important for the research of pre-modern migrations, because sixteenth century written historical sources very rarely mention information concerning that topic. According to the popular legend, which is corroborated in some details with historical sources, the immigrants were led by the Franciscans of Provincia Bosniae Croatiae, carrying with them a miraculous statue of the Virgin Mary. Linguistic research of bynames and other onomastics material confirm that during the 1530's parts of the Susedgrad estate were populated by immigrants originating from the area of present-day Banovina and Pounje.

KEY WORDS: *Franciscans, Marija Gorica, migrations, early modern time, estate of Susedgrad.*